

збірки, автор віддаляється від російської літературної мови – а переходить на місцеві діалектичні слова і форми». Типовим у цьому відношенні є його твір «Не забудьте».

1938–1939 рр. – яскрава сторінка в історії краю, яка привернула увагу як закарпатських, так і відомих українських письменників. Автор збірки «Голос Срібної землі» (1938) поет Іван Ірлявський (Іван Іванович Рошко, 1919–1942), після надання краю автономних прав, стає одним з його будівничих і захисників. У вищеназваній збірці був опублікований його вірш «На роздоріжжі», в якому автор поетично висловив свої сподівання на кращу долю краю. У цьому ж збірнику були вміщені патріотичні поезії І.Ірлявського «Спомин» та «Великий чин». І.Ірлявський познайомився у Карпатській Україні з відомим українським вченим, поетом і громадським діячем Олегом Ольжичем (Кандибою). Останній у нашому краї виконував обов'язки культурного референта ОУН при уряді Карпатської України. З ініціативи О.Ольжича виникає літературно-мистецьке товариство «Говерля», яке видавало однойменний часопис.

Бурхливі події в Карпатській Україні привернули увагу відомого українського поета Олександра Олеся (Кандиби). У 20–30-х роках він друкувався у закарпатських періодичних виданнях «Пчілка», «Наш рідний край», народних календарях. В журналі «Дозвілля» він опублікував драматичну поему «Ніч на полонині», наскрізь просякнуту гуцульськими мотивами. З січня 1939 р. О.Олесь приїхав в Хуст. «Від імені українського громадянства, – писав В.Гренджа-Донський, – привітав О.Олеся і я... В моїй промові я його вітав у новій нашій скромній столиці, від імені літераторів, акторів та від самого громадянства». На честь приїзду О.Олеся хустський театр «Нова сцена» вирішив поставити його драматичну поему «Над Дніпром». Із цим, власне, й було пов'язано його перебування в Хусті. Перебуваючи у цьому старовинному місті, О.Олесь написав поему «Цвіте трояндами», присвячену Закарпаттю, а також вірш «Хуст».

Відвідав Карпатську Україну відомий український письменник Спиридон Черкасенко, уродженець Херсонщини. Починаючи з 20-х років доля його була пов'язана із Закарпаттям. Він заклав основи дитячого театру в краї, написав десять п'єс, а саме, «Бідний Лесько», «Страшний професор», «Голубий жених», «Вечірній гість», «Лісові чари», «Нехай живе життя», «До світла, до волі», «Лібуша в таборі», «Чудо св. Миколая» і «Сміх».

У 1938–1939 рр. Закарпаття також відвідали відомі українські письменники і культурні діячі Улас Самчук, Юрій Горліс-Горський, Євген Маланюк, Микола Аркас, Микола Чирський, Михайло Михалевич та багато інших.

ТЕАТРИ ЗАКАРПАТТЯ 20–30-Х РОКІВ

Входження Закарпаття до складу Чехословацької республіки створило сприятливі умови для створення місцевого драматичного театру. Ініціативу проявило товариство «Просвіта», яке 7 липня 1920 р. створило театральний гурток, який поставив оперету Івана Котляревського «Наталка Полтавка». До 17 вересня 1920 р. цей гурток поставив всього 7 вистав. Безперечно, що існування цього гуртка не могло задовольнити потреби закарпатської інтелігенції. Саме тому 23 вересня 1920 р. Головний відділ товариства «Просвіта» поставив на порядок денний питання про заснування постійно діючого театру. Появу першого професійного театру в краї прискорив приїзд української капели «Кобзар»: його члени вирішили допомогти закарпатським аматорам у створенні власного театру. 15 січня 1921 р. відбулося урочисте відкриття «Руського театру «Просвіти»».

«Свято зачалось, – писав М.Бращайко, – промовою голови театральної комісії о.Августина Волошина. В своїй красній, добре обдуманій промові, показав на велику культурну і національну вагу театру взагалі, а спеціально у нас, де культурне й національне життя само починає розвиватися. Згадував про розвиток театральної літератури і театального мистецтва на Україні, в Галичині, і у нас. Вкінці – бажаючи якнайкращих успіхів новоутвореній народній інституції, передав театр в опіку руського народу Подкарпатської Русі».

Відкриття першого на Закарпатті театру привернуло увагу багатьох відомих культурних діячів і урядових осіб. Свої привітання висловили Михайло Грушевський, Олександр Олесь, французький генерал Парі, губернатор Підкарпатської Русі Г.Жаткович, єпископ Папп та багато інших. Президент Чехословаччини Т.Масарик подарував театру 250 тисяч чеських корон. Того ж дня артисти театру поставили першу виставу за драмою М.Старицького «Ой не ходи Грицю...». Серед перших акторів театру були М.Приємська, Н.Машкевич, Г.Приходько, М.Біличенко, А.Дівнич, М.Терпило, Р.Кирчів та ін., як правило, українські емігранти з Чехословаччини. Режисером першої вистави був М.Біличенко, родом із Поділля.

У 1921 р. на запрошення закарпатського товариства «Просвіта» до Ужгорода приїхав відомий український театральний діяч Микола Садовський, який до 1923 р. працював директором і режисером «Руського театру». Саме завдяки йому театр став професійним. Дещо поновився склад трупи. Серед акторів зустрічаються добре відомі імена диригента, актора і педагога Олексі Приходька, родом із Поділля, першого адміністратора театру Остапа Вахнянина, акторки і співачки Ольги Дівнич (Завадської), Івана Трухлого та ін. У 1921–1923 рр. в репертуарі театру переважали побутові і музичні п'єси, зокрема, «Запорожець за Дунаєм», «Мартин Боруля», «Пан Штукаревич», «Бояриня», «Зимовий вечір», «Назар Стодоля» та ін. Всього за період директорства М.Садовського «Руський театр» поставив 86 вистав. Безперечно, праця Садовського в Закарпатті принесла багато користі для розвитку місцевого театального мистецтва. Літописець історії закарпатських театрів Ю.А.Шерегій високо оцінив цього визначного корифея української сцени: «Садовський був дуже талановитим актором – мав всі зовнішні і внутрішні дані для героя-любовника в молодості, а опісля для героїв у старшому віці. Має приємний баритональний бас, прекрасну дикцію, міміку, жести, пластичність у рухах, стройність у військових ролях, а коли він танцював, то завиділи йому і справжні танцюристи балету! Глибоке почуття в розмові, співі проявлялось і в танцях».

У 1923–1925 рр. «Руський театр» в Ужгороді очолював Олександр Загаров (1877–1941), актор, режисер, справжній реформатор закарпатського театру. За плечима цього досвідченого актора була театральна діяльність у Московському Художньому театрі, у театрі Корша (Москва), на сцені Александрійського театру в Петербурзі та Державного драматичного театру в Києві. Значно розширився репертуар театру. В цей період актори ставили вистави на твори російських, українських, німецьких, угорських письменників та драматургів, зокрема, В.Винниченка, Е.Калмана, Д.Мережковського, Б.Грінченка, О.Островського, Й.Штрауса, М.Кропивницького, О.Толстого, Ж.Оффенбаха. У першій половині 20-х років виникають драматичні гуртки при читальнях «Просвіти», які ставили вистави на аматорському рівні. Однак, вже тоді відчувався брак коштів. Саме з цієї причини, після відходу від справ О.Загарова, жодний актор не наважувався очолити театр. Було вирішено створити дирекцію в складі М.Бращайка, Я.Барнича і М.Певного. Вищеназвана дирекція підлягала театральній секції Головного відділу товариства «Просвіта», яку очолював А.Волошин.

Фінансова криза 1925 р. особливо посилилася в 1926–1929 рр. Справа дійшла до того, що Головний відділ «Просвіти» вирішив закрити театр. Ю.А.Шерегій писав, що

прискорили закриття театру також «суперечки» між членами Головного відділу, які вмшувалися до театральних справ, не маючи поняття про адміністрацію театру». У сезоні 1929–1930 рр. склад трупи становив всього 10 чоловік. У такій невтішній ситуації опинився новий директор Микола Аркас (1881–1938) – режисер, актор, співак, уродженець м.Миколаєва, який до цього часу виступав у театрі Садовського в Києві, в «Народному Домі» в Одесі, Катеринодарі та на Галичині.

1930–1934 рр. – це період, коли робилися певні спроби відновити діяльність українського театру в Закарпатті. Великі надії покладалися на М.Аркаса, який перебував тоді в Празі. Відомий актор дав згоду, хоча добре розумів, що коштів, фактично, нема, а борги надзвичайно великі. Весною 1931 р. трупа, очолювана М.Аркасом становила всього 17 чоловік. У репертуарі театру були всього дві вистави – оперета «Гейша» Сідні Джонсона і «Король бавиться» Рудольфа Нельсона.

Відновлення українського театру в краї необхідно пов'язувати з іменами братів Юрія і Євгена Шерегіїв, Ганни Шерегій, Василя Ткачука, Ольги Шпірій, Івана Шутка, Івана Саса та ін. Новостворений театр одержав назву «Нова сцена» і діяв одночасно з театром, який очолював М.Аркас. Цікаво, що переважна більшість акторів «Нової сцени» були вихідцями із Закарпаття. Львівський «Новий час» повідомляв: «За почином скавтмайстра Юрія Шерегія з Великого Бичкова зложено на Закарпатті Краєвий Пластовий хор. До хору вписалося нараз 46 членів, які своїм коштом будуть з'їжджатися зі всіх сторін Закарпаття на проби, які відбуватимуться все в іншій місцевості. До заложення багато спричинився своїм даром єпископ Стойка, який дарував для хору Кч 500». Новий театр почав свою діяльність оперою «Запорожець за Дунаєм». Утворення та діяльність «Нової сцени» були новим якісним етапом у розвитку театрального мистецтва на Закарпатті. Хоча актори і поступалися у професійному плані своїм попередникам, однак, незабаром «Нова сцена» стала висококваліфікованим професійним театром, який здобув популярність і визнання далеко за межами краю. Історія цього театру є яскравим прикладом самопожертви його акторів, які за власні кошти ставили вистави у різних куточках краю, виготовляли костюми, сприяли розвиткові сільських самодіяльних театральних колективів тощо.

Протягом 1934–1936 рр. продовжував існувати «Руський театр ім. М.Садовського», очолюваний М.Аркасом, однак він значно поступався перед «Новою сценою». Незабаром театр Садовського припинив своє існування і «Нова сцена», на певний час, стала єдиним театром у краї. Сезон 1936–1937 рр. приніс справедливе і заслужене визнання «Новій сцені». Був значно оновлений репертуар театру: драма Л.Валеса і Ю.Гріма «Бен-Гур», історико-побутова драма М.Старицького «Маруся Богуславка», «Одруження» М.Гоголя, «Барон Кіммель» Галлера-Вольфа та ін. Таким чином, репертуар театру включав як українську, так і зарубіжну класику. Поповнився і склад театру. «Нова сцена» провела успішні гастролі по містах Закарпаття, які високо оцінила місцева періодика, 22 листопада 1936 р. актори зіграли свою ювілейну 70-ту виставу «Запорожець за Дунаєм». «Ця вистава, – повідомляло «Українське слово», – пройшла з гарним успіхом. Велика гімназійна зала виявилася малою. Білети всі продані, а навіть багато публіки повернуло назад, бо не було місця. Подібне було й на інших виставах...». Гастролі завершилися постановкою комедії «Земний рай».

Сезон 1937–1938 рр. «Нова сцена» починала в загальному піднесенні. У репертуарі з'явилися п'єса В.Гренджі-Донського «Як сади зацвітуть», комедія відомого російського письменника і драматурга В.Катаєва «Квадратура кола», «Неофавстіяда» М.Чирського. З 1 по 8 червня 1938 р. «Нова сцена» гастролювала в Празі. Чехословацьким глядачам були запропоновані вистави «Маруся Богуславка», «Сорочинський ярмарок», «Запорожець за Дунаєм» та «Флірт і кохання». Празька преса високо оцінила майстерність закарпатських аматорів сцени. Газета «Право люду»

відзначала, що «Нова сцена» «зродилася, властиво, як аматорський театр, але своїм рівнем є це підприємство цілком мистецьке, яке могло б бути взірцем для деяких артистів і для деяких визнаних сцен. Культурна висота, якої тут досягнуто, впливає з того, що театр будують жертвенні працівники-вчителі й селяни-письменники, що не йдуть за несмачним дешевим успіхом, але посвячуються для свого духовного покликання...».

Паралельно з «Новою сценою» весною 1936 р. виник ще один театральний колектив, який став основним конкурентом колективу, очолюваного Ю.Шерегієм, Земський Підкарпатський Народний театр. Режисером перших вистав ЗПНТ був чеський актор на пенсії Франтішек Главатий. Чеські та російські п'єси, які ставив цей театр, перекладалися на місцеву мову. Театр Ф.Главатого матеріально підтримувався чехословацьким урядом. Під час його гастролей в Празі, вистави ЗПНТ відвідали президент В.Бенеш, прем'єр-міністр М.Годжа та інші члени празького уряду. У сезоні 1936–1937 рр. ЗПНТ поставив цілий ряд п'єс, зокрема, «Марішу», «Твердоголових», «Безталанну», «Свадьбу», «Червону каркульку», «Грозу», «Зачарованого принца», «Марусю» та багато інших. «Стотисячні субвенції з державного і крайового бюджету, – писав Ю.Шерегій, – дали міцну фінансову базу ЗПНТ. Актори мали платні від 500 до 900 Кч на місяць; було досить грошей...».

У сезоні 1937–1938 рр. ЗПНТ очолювали відразу два режисери – П.Алексеев, який готував російськомовні п'єси і В.Іванов-Стахуров – українські. У цей період театр поставив вистави «Бедность не порок» О.Островського, «Дорогу цветов» В.Катаєва, «Уйко з Америки» А.Бобульського, «Наймичка» І.Тобілевича, «Бородате непорозуміння» О.Сливки. Загалом необхідно відмітити, що в репертуарі театру переважали твори російської класики (відношення 6 до 2).

Наприкінці серпня 1938 р. розпочалися переговори між представниками ЗПНТ та «Нової сцени» про об'єднання в єдиний театральний колектив. На пропозицію керівництва ЗПНТ приєднатися акторам «Нової сцени» до нього, останні відповіли категоричною відмовою. Велика частина акторів з ЗПНТ перейшла до «Нової сцени», а ті, що залишилися, після проведення трьох останніх вистав, припинили своє існування. ЗПНТ саморозпустився. Незважаючи на яскраво виражений русофільський характер ЗПНТ, він, все-таки, зіграв певну роль у розвитку театального мистецтва в Закарпатті. Не випадково, що його появу підтримали окремі відомі політичні діячі краю українофільського напрямку, зокрема, Августин Волошин.

В результаті Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Ужгород опинився в руках гортистської Угорщини. Місто покидали різні установи і організації. Така доля спіткала і колектив «Нової сцени». Відомий закарпатський театр переїхав до Хуста. Останній склад «Нової сцени» був таким: директор, драматург і режисер – Ю.А.Шерегій, шеф-режисер М.Аркас, хореограф і балетмейстер В.Лібовицький, диригент Є.Шерегій, адміністратор М.Баланчук. Відкриття театру «Нова сцена» в Хусті відбулося 26 листопада 1938 р. На виставі «Запорожець за Дунаєм» були присутні А.Волошин та представники його уряду. 27 листопада театр поставив п'єсу «Запорозький скарб». У грудні 1938 р. актори знову поставили «Запорожець за Дунаєм», а також нову прем'єру – виставу Ю.Грома «Часи минають». 3 січня 1939 р., на честь О.Олеся була поставлена драма «Над Дніпром».

8 березня 1939 р. в Хусті театр поставив виставу «Сорочинський ярмарок», а 11–12 березня в Королеві – «Над Дніпром» і «Місяць і зоря». На 14 березня було вирішено поставити виставу «Гайдамаки», «але завтра вже текла кров у Хусті... Остання генеральна репетиція через стрілянину вже не відбулася... Не можна писати спокійно про цей день... Можна б «театральним терміном» назвати його «генералкою трагедії»...

актори театру в залі проб голосно плакали...». 15 березня 1939 р. театр «Нова сцена» припинив своє існування.

Отже, протягом всього міжвоєнного періоду центром театрального мистецтва в Закарпатті були Ужгород, а згодом Хуст. Однак, це зовсім не свідчить про те, що не діяли театри в окремих містах краю. Уже в другій половині 20-х років виникає драматичний гурток, який перетворився в театр, у Берегові. У с.Егреші вчитель Іван Тимканич заснував місцевий гурток при «Просвіті». Режисер М.Біличенко в Ужгороді створив драмгурток «Братства св. Кирила і Методія», який поставив п'єсу І.Франка «Учитель». Необхідно відмітити, що місцеві драматичні гуртки нерідко виникали з ініціативи колишніх акторів крайових театрів. З ініціативи С.Петрушка, М.Русинка і Я.Бірчака у Празі виник драматичний гурток «Верховина». У 1929 р. «Верховина» поставила десять вистав у різних містах Закарпаття, що зробило певний вплив на збільшення кількості місцевих гуртків. Один за одним виникають драмгуртки у Великому Бичкові, Росіщі, Невицькому, Білках, Тересві. У селі Ізки, що на Міжгірщині, виникає справжній театр, який очолює активіст місцевої «Просвіти» С.Бобинець. Аналогічний театральний колектив виникає в с.Колочава – його очолив М.Шимоня. Таким чином, театральне життя не обходило і гірські куточки краю.

Активно розвивалася аматорська діяльність гуртків у Мукачеві. Вони виникали під егідою як товариства «Просвіта», так і «Общества им. Духновича». 6 травня 1932 р. драмгурток «Молодь» поставив у Мукачеві виставу «Сучасні діти». У лютому 1938 р. в Мукачеві виникла «Драматична Студія імені Федора Корятовича», ініціатором якої був професор О.Приходько. Студія поставила вистави «Шельменко-денщик» Г.Квітки-Основ'яненка, «Суєта» І.Карпенка-Карого, «Сон весняної ночі» Усенка-Гармаша та ін.

«Театр на Закарпатті, як і взагалі в українському народі, – писав сучасний зарубіжний дослідник В.Маркусь, – відіграв виїняткову роль національного каталізатора, а навіть пробудника..., театр став школою народного самоусвідомлення, засобом пізнання свого минулого, зрозуміння своєї вчорашньої і нинішньої долі, геральдом, що закликав народ творити своє краще завтра. Це у вищій мірі стосується українського Закарпаття». Переважна більшість сучасних дослідників театального мистецтва краю розділяє точку зору відомого дослідника.

ГАЗЕТА «СВОБОДА» ПРО РАДЯНСЬКИЙ ТОТАЛІТАРИЗМ

У 1921–1922 рр. Росію, яка ще не відійшла від наслідків більшовицького перевороту, спіткала ще одна біда – голод. Причиною голоду офіційна пропаганда називала засуху «в приволзьких губерніях, які до цього часу давали 30 процентів всього російського врожаю хліба». Однак, слід відзначити, що засухи були досить звичайним явищем для хліборобів Росії. Вони, безумовно, впливали на кон'юнктуру хлібного ринку, але до 1921 р. Росія не стикалась з явищем масового голоду, коли мільйони людей були поставлені на грань смерті. Сьогодні очевидно, що найважливішою причиною голоду 1921–1922 рр. була політика «воєнного комунізму», що проводилась під час громадянської війни. Практика хлібозаготівель, при яких у селян часто забиралось все зерно, в тому числі й необхідне для посівної, створила ситуацію, коли звичайна засуха привела до масового голоду.

Голод, на жаль, не обминув і південь України. Відомий український історик Станіслав Кульчицький відзначав: «Голод 1921–1923 рр. – явище далеко не локальне. Ця трагічна сторінка в історії українського народу безпосередньо пов'язана, по-перше, з економічною політикою державної партії, яка провадилася до березня 1921 р., і, по-